

**ՀՐԱՆՏ ՀՈՎԳԱՆՆԵՍԻ
ԽԱԶԻԿՅԱՆ**

**Երգիչ մեթոդաբան,
Կոմիտասի անվ. ԵՊԿ դասախոս**

Վերջերս լույս տեսավ մի նոր շայնե-
րիզ պարսկահայ երաժիշտ, ուղա-
հար Անուշ Հովհաննիսյանի (Էստրիկ)
կապրամանք, որը նվիրված է Նոր Չուղայի 400-
ամյակին:

Նոր Չուղա քաղաքը ստեղծվել է 17-րդ դա-
րում և իր անվանումը սրացել է հիշատակ պար-
մական՝ Հին Չուղա քաղաքի: Պարմական Հին Չու-
ղա քաղաքը փարածված է եղել այժմյան Նախի-
ջևանի Չուլմայի շրջանի Չուղա գյուղի մերձակա-
քում, Արաքս գետի շախ ափին, ավելի քան 2 կմ եր-
կա-րությամբ՝ արևելքից դեպի արևմուտք, Արաք-

նվիրյալ հայրենասերներ: Այդ դարերին՝ Հայաս-
տանի համար անկոնալիս համարվող ժամանա-
կաշրջանում, մեծ հռչակ է չեռք բերել Հին Չուղան,
որի կապիտալը հայտնի էր համարյա ամենուր:
Չուղայեցիների հարստությունները առասպելա-
կան շափերի էին հասել, իսկ «խոջաների» րներն ու
ապարանքների զարդարանքներն ու կահկարասի-
ների մեծ մասը ոսկուց և արծաթից էին պարարապ-
ված (2. էջ 8):

Չուղայի շենքերեց վաճառականները դարեր
շարունակ մուտք են գործել Արևելքի և Արևմուտքի
բոլոր առևտրական քաղաքներն ու բնակավայրերը
և ամենուր հիմնել իրենց առևտրական րներն ու
հենակետերը: Չուղայեցի առևտրականների քա-
րավաններն ազատորեն մուտք են գործել Պարս-
կաստան, Հնդկաստան, Իրալիա, Ավստրիա, Հո-
լանդիա, Եգիպտոս, Ռուսաստան, Թուրքիա, անգամ
Ճավա կղզի, Բիրմա, Ֆիլիպինյան կղզիներ և այ-
լուր (2. էջ 8):

Նվիրվում է ՆՈՐ ՉՈՒՂ ԱՅԻ 400-ամյակին

սից մինչև մուրակա լեռնափեշերը 400-500մ լայ-
նությամբ (2. էջ 5):

Գարեկով Չուղայի հնագիտական փարածքից
և պարմական աղբյուրների վկայություններից, քա-
ղաքը կազմված է եղել ավելի քան 10 մեծ քաղամա-
սից, բնակեցված միայն հայերով և ունեցել է 7 նշա-
նավոր եկեղեցի ու մի քանի այլ մատուռ ու սրբա-
վայր, աշխարհիկ մի շարք կառույցներ: Մինչև Չու-
ղայի ավերումն ու բռնի գաղթեցումը այդպեսով ան-
ցած եվրոպական մի շարք ճանապարհորդների հա-
ղորդած րեղեկություններով XVI դ. կեսերից հետո
քաղաքն ունեցել է 2-4 հազարի հասնող րուն՝ 15-20
հազարից մինչև 40 հազար հայ ազգաբնակչու-
թյամբ (1. էջ 454):

Հին Չուղան մինչև XVII դ. վերջերը, ի հակադ-
րություն իր ներկա վիճակի, ունեցել է պրոպագանդա-
տիկ, պուրական ու այգեստաններ, քիչ թե շատ
վարելահողեր, որոնք փարածված են եղել քաղաքի
արևելյան կողմում գրվնվող ոչ մեծ հովտում՝
Ս.Սարգսի, Վարդուրի փոքրիկ դաշտում: Այժմ էլ
այդ հովտում և նրա մերձակայքում րեսանելի են
վաղեմի ջրանցքների ու ջրհորների, ցանկապար-
ների հետքերը, պուրականներից ու այգեստաններից
մնացած հարուկներ ծառերը: Չուղայի սակավա-
հող լինելն էլ ջուղայեցիներին թելադրել է զբաղվե-
լու առևտրով ու արհեստներով, րնայնագործու-
թյամբ ու արվեստով: Այդ պարճառով էլ այսպես
հնուց ի վեր երկրագործությունն ունեցել է երկրոր-
դական նշանակություն (2. էջ 7):

Արդեն XV-XVII դարերում հայ իրականության
մեջ ջուղայեցի վաճառականները, որոնք իրենց կո-
չում էին «խոջաներ», հայտնի էին թե՛ իրենց կուրա-
կած անհաշիվ հարստություններով ու կարողու-
թյուններով, թե՛ որպես հայ րպագրական-իրարա-
րակչական գործի իսկական կազմակերպիչներ ու

Այս երկրներում ջուղայեցիները հիմնել են եկե-
ղեցիներ ու մատուռներ, գաղթավայրեր:

Հնավանդ մշակույթով Հին Չուղան մասնավո-
րապես XVI-XVII դդ. Հայաստանի հռչակավոր քա-
ղաքներից մեկը լինելուց բացի համարվում էր նաև
որպես ոսկերչության, դաջագործության ու ասեղ-
նագործության, քանդակագործության ու թանկա-
գին քարերի մշակման, բրուրագործության ու ժո-
ղովրդական ճարտարապետության, նկարչության
ու մանրանկարչության, գրչարվեստի ու վիճագրչու-
թյան աչքի բնկնող կենտրոն (2. էջ 9-10):

Սակայն, Չուղայի, օրրստի քարավանող
այս քաղաքի, բեղմնավոր մշակութային կյանքը
XVII դ. սկզբում մի քանի րասնամյակ բնդիարվեց,
իսկ դարերի բնթացքում ստեղծված բազմաթիվ
մշակութային արժեքները անվերադարձ կորստի
մարնվեցին քաղաքի կործանման ու բնակչության
բռնագաղթի պարճառով, (2. էջ 10) իրագործված
Պարսկաստանի Շահ Աբաս Առաջինի կողմից:

XV-XVII դդ. Պարսկաստանի և Թուրքիայի միջև
անընդմեջ պարերազմների հետևանքով Հայաս-
տանի փարածքը, փաստորեն, վեր է ածվել պարե-
րազմական թարերաբեմի: 1555թ-ին այդ երկու պե-
րությունների միջև կնքված Ամասիայի դաշնագրով
Պարսկաստանի րիրապետության րակ էին գրե-
վում Հայաստանը, Ադրբեջանն ու Վրաստանի
Արևելյան շրջանները: Մի դաշնագիր, որի պայման-
ները չենրու չէին Թուրքիային: Այդ պարճառով էլ
Թուրքիան 1570-1590թվականներին, պարերազմա-
կան գործողություններ ծավալելով, հետ է վերցնում
ամբողջ Անդրկովկասն ու Արրպարականը: Նման
պայմանները Պարսկաստանի համար նվաստացու-
ցիչ էին, և նա ամեն կերպ չգրում էր Թուրքիայից
հետ վերագրավել այդ հողերը: Այս ծրագրի իրա-
գործման համար Պարսկաստանից ներքին ու ար-

ԿԱՏԱՐՈՂՈՎԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏ-ԹԵԳՐԱՆ

Երաժշտական ՀԱՅՍՏԱՆ 4(35)2009

Ժողովրդական նվագարան ուղ-Սփյուռք

փաթեխի կյանքում մի շարք արմատական փոփոխություններ է կատարել Շահ Աբաս Առաջինը (1587-1629թթ.): Նա Թուրքիայի նկատմամբ հաղթանակ փակելու նկատառումով խորամանկաբար սիրաշահել և աշխարհել է իր երկրի շահերի համար օգտագործել հայ, վրացի, քուրդ ու աղբյուրների վերնախավի ազդեցությունը և ուժերը լարել Թուրքիայի դեմ:

Եվ այսպես, Շահ Աբասը, սկսելով իր ծրագրային հարձակումները, 1603թ. Թուրքիայից գրեթե անարգելք գրավում է ամբողջ Նախիջևանի գավառները, իսկ այնուհետև գրավում նաև Երևանը (2. էջ 11):

Երևանի գրավումից հետո թուրքական բանակը 1604թ. վերջերին, ժամանակավոր դադարից հետո, չեղնամուտի եղավ նոր հակահարձակման: Շահ Աբասը, զգալով հակառակորդի գերակշռող ուժի առկայությունը, որոշում է նահանջել իր երկիրը, սակայն սրի ու հրի է մատնել բնակավայրերը, Արաքսի ձախափելյա ամբողջ դաշտերն ու հուշարձանները, իսկ բնակչությունը բռնի տեղափոխել Պարսկաստան (2. էջ 12):

Այնուհետև, հայրուկ մարդկանց միջոցով Թահմազդուլի բեկը Ջուղայի թաղամասերով մեկ հայ-փարսարում է գաղթի հրամանը և հորդորում, որպեսզի երեք օրվա ընթացքում բնակիչները թողնեն քաղաքը: Իսկ չըջակա գյուղերի մահմեդական խաժամուժը հոժ խմբերով օրերով շրջում էր Ջուղայի փողոցներում և ջուղայեցիներին սրիսրում լքել իրենց հայրենի փրունն ու ծննդավայրը (2. էջ 12):

Գաղթից հետո Ջուղայի բնակչության աննշան մասը, որը խուսափել էր բռնագաղթից, նորից հաստատվում է հայրենի քաղաքում: Սակայն մի քանի ամիս անց՝ 1606թ. գարնանը, Ջուղայում մնացած բնակչությանը վերստին տեղահան անելու համար շահի հրովարտակով Ջուղա է մեկնում Համդան աղան և սրին փայլու սպառնալիքով տեղահան է անում Պարսկաստան՝ Թավրիզ:

Եվ այսպես, Ջուղան հրկիզվել ու հիմնովին դատարկվել է (2. էջ 14):

Շահ Աբասը սրի ու հրի միջոցով տեղահան անելով ջուղայեցիներին, իր երկրի փրկեասական շահերից ելնելով, սրեղծում է նոր քաղաք՝ Նոր Ջուղան: Սպահանի մոտ, Չանդարոթ գետի հարավային կողմում գրկվող փարսաժքի մի մասը ջուղայեցիներին տրվում է որպես արքունական պարգև, իսկ մի մասն էլ, ըստ պայմանի, հայերը պետք է գնեին գումարով: Նոր քաղաքի կառուցման համար ջուղայեցիները, կազմելով քաղաքի գլխավոր հատակագիծը. «չգեցին մի ուղղագիծ երկայն պողոտա արևելքից դեպի արևմուտք, որի երկարությունն է 3246 քայլ, իսկ լայնությունը՝ 16» (3. էջ 39): Այս գլխավոր պողոտայի շուրջն էլ՝ գետից դեպի հարավ, չգվում է 10 լայնարձակ փողոց, որոնցից յուրաքանչյուրը մի մեծ թաղ է, ուր XVIIդ. սկզբներին բնակություն է հաստատվել շուրջ 30 հազար բնակիչ (4. էջ 80):

Շուրջով հիմնվում են Ամենափրկիչ վանքը, 17 այլ եկեղեցիներ, դպրոցներ, կառուցվում են քաղաքի պալատական ասպարաններ ու փրկար, սրեղծ-

վում են հազարավոր գեղազարդ խաչքարեր և այլևայլ հուշարձաններ: 1647թ. Հովհաննես վարդապետը բացում է փայտան և փայտ մի շարք գրքեր (2. էջ 17):

Հայերը Նոր Ջուղա բերում և հիմնում են ոչ միայն նյութական մշակույթն ու արվեստը, ոչ միայն լեզուն, որը պարկանում է «ում» ճյուղին և իր բառային կազմով, շարահյուսության ու հնչյունաբանության, չևաբանության առանձնակի կամ համակարգային տարբերությամբ հանդերձ, նմանվում է Արարատյան և Ղարաբաղի, իսկ չայնային դիրքով՝ Վանա և Մշո բարբառներին (2. էջ 19), այլև դարերով ավանդված սովորույթները, ծիսական արարողությունները և դրանց անբաժանելի մաս կազմող երգերն ու պարերը, որոնցից մի քանիսը եղան Անուշ Հովհաննեսի սրբանունով ուսումնասիրման նյութը՝ ներկայացված չայների-գին կից ալբոմում:

Երաժիշտը նախնական կրթությունն ստացել է Սպահանի հայոց ազգային «Արմեն» և «Քանանյան» դպրոցներում: 12 տարեկանից դաշնամուրի մասնավոր դասեր է ստացել Կիլիկի Թագուշ Բաշիկյանից: Երգել է համայնքի երգչախմբում:

Մասնագիտական կրթությունն ստացել է Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի հայկական ժողովրդական նվագարանների բաժնում՝ ուղահար պրոֆեսոր Միրյան Դեմիրճյանի դաստանում:

Ուսումն ավարտելուց հետո վերադարձել է Նոր Ջուղա և զբաղվել մանկավարժությամբ՝ տարբեր կրթական օջախներում, ինչպես նաև Հայ Առաքելական եկեղեցու երգչախմբում:

Անուշ Հովհաննեսի սրբանունով է գալիս հայկական ժողովրդական երաժշտության և հայ կոմպոզիտորների սրեղծագործությունների կատարմամբ: Բացի մանկավարժական և կատարողական գործունեությունից երաժիշտը նաև զբաղվում է հայկական ժողովրդական երգերի ուսումնասիրմամբ:

Չայներիզը քաղկացած է 12 համարից, սակայն 16 մեղեդուց Անուշ Հովհաննեսի սրբանունով (Էսրիկ) կատարմամբ. 12-րդ համարը՝ տեսափոխվակ է, որում ներկայացված են «Եալալի», «Ծառ գովել» և «Ծկուր-ճկուրի» պարերգերի պարային տարբերակը:

Չայներիզի 1-ին համարը ընդգրկում է 3 երաժշտական կատարում: Դրանք են՝ Նոր Ջուղայի հարսանեկան պարերգ «Եալալի»-ն, Չարմահալ գավառի հարսանեկան երգերից «Ծառ գովել»-ը և Փերիս գավառի հարսանեկան պարերից «Ծկուր-ճկուրի»-ն:

Երաժշտական արվեստի բոլոր այս երեք սրեղծագործությունները եղել են Անուշ Հովհաննեսի սրբանունով (Էսրիկ) երկար տարիների ուսումնասիրության առարկան: Ուսումնասիրության արդյունքները երաժիշտը շար հակիրճ ներկայացրել է չայներիզին կից ալբոմում: Ալբոմի արծաթագույն կազմին Սր. Ամենափրկիչ վանքի ներքո պարկերված է Անուշ Հովհաննեսի սրբանունով: Ալբոմը առանձնանում է ոչ միայն արտաքին տեսքով, այլև ներքին հարուստ չևավորումով:

